

חינוך דתי – לכל ובכל

ראשי פרקים

- א. פתיחת השערים לכל
- ב. החינוך הדתי נטוע בכל

☆☆☆☆☆

א. פתיחת השערים לכל

מה שעומד מאחורי המצע הרעיוני של החינוך הממלכתי-דתי מתמקד במושג 'תורת ארץ-ישראל' ('אין תורה כתורת א"י'¹). זו תורה ישנה-חדשה, השואפת לחנך אדם לשלמות ולאחדות, ולהחדיר אהבת החוט המשולש של תורה, ארץ ועם בקרב התלמידים, כשמעל הכל ניצב נותן התורה. יתכן, שבנקודה זו, האחרונה, מתמצה ההבדל בין החינוך הממלכתי-כללי לבין החינוך הממלכתי-דתי. פן מסוים של תורה קיים גם בחינוך הממלכתי, אלא שהניתוק מנותן התורה גורם להבדל המהותי באפיון המושגים 'תורה' ו'יהדות'.

הדילמה הקשה ביותר הניצבת כיום בפני החינוך הממלכתי-דתי, היא הסתירה, לכאורה, בין אורח-חיים דתי, שמחייב צמצום במסגרות החינוך רק לאלו שדפוסי ההתנהגות הדתית מקובלים עליהם, לבין הרעיון והאידיאה, הרואה עם אחד, שזכאי כולו לתורה זו – תורת א"י – החינוך הממ"ד.

דילמה זו ניצבת היום במלוא תוקפה, כאשר מתברר, שתפוצות שלמות של יהודים לא ניתן כלל לסווג לגביהם את המושגים 'דתי' ו'לא-דתי'; והכוונה, מצד אחד ליוצאי אתיופיה, ומצד שני – ליוצאי ברית-המועצות.

אם נהיה כנים עם עצמנו, דילמה זו קיימת לגבי רוב רובו של הציבור המתקרא 'חילוני', כאשר מעצם טיב חינוכו של ציבור זה, ובעיקר בני הנעורים, נעלמה ממנו הבחירה בין 'דתי' לבין 'לא-דתי', הן באורח-החיים והן בהבנת עולמה של היהדות

1. ספרי, ריש פר' עקב; בראשית רבה טו.ו.

השומרת תורה ומצוות. סביר להניח, שרובו של ציבור זה נכלל בקטגוריה הקרויה 'תינוק שנשבה'.

מכל האמור יוצא, שהרצוי – ואגב, מצב רצוי זה מתקרב לכלל היותו מצוי – הוא שבית-הספר הדתי יפתח שערו לכל דיכפין שירצה בו, שיוכל כל ילד, ותוכל כל ילדה המעוניינים בחינוך זה, ללמוד במסגרת החינוך הממ"ד.

כיום, ביה"ס הדתי פתוח כבר לילדים יוצאי אתיופיה, לילדים מעולי רוסיה, ולקרויים 'מסורתיים', אשר גרים שנים רבות בארץ. אין כל סיבה איפוא, שלא יפתח לכל החפץ בו, ושמראש יצהירו פרנסי החמ"ד, שזוהי המדיניות העכשווית של החינוך הממלכתי-דתי.

כמובן, אורח החיים של קיום מצוות בפרהסיא, בהדרכתם של מורים ואנשי צוות שומרי מצוות, חייב להישמר בבית הספר. גם השקפת העולם החינוכית תהא זו של תורת א"י. אבל לא תהא כל כפייה על הילדים לנהוג בבתיהם אחרת ממה שמשפחותיהם רוצות ורגילות לעשות.

מבחינות רבות קיימים בתי-ספר כאלו במערב, אשר בהם הצוות הוא שומר מצוות, ואילו הילדים ברובם באים מבתים שאינם שומרי מצוות. אלא ששם לא תמיד משנת החמ"ד היא הקו החינוכי המנחה את עבודת המורים. ההליכה בדרך זו תחייב הגבלה חיונית, והיא שבת-הספר של החמ"ד יצטרכו להיות חד-מיניים. מכיוון שהפתיחות בהצעה הנ"ל היא כה רבה, וילדים מרקעים שונים ומדפוסי התנהגות שונים ישהו ביחד, לא יתכן להוסיף על כך את המתח שבחינוך המערב. לא רק מהפן ההלכתי – שלפיו קבעו פוסקי הלכה, שעדיף להפריד בין המינים גם בגיל הצעיר – יש לקיים בתי-ספר חד-מיניים, אלא יש לעשות זאת גם מבחינות חינוכיות ופרקטיות, כשבאים ליישם את ביה"ס הפתוח לכל דורש.

מכיוון שלפי הצעה זו יעסוק החינוך הממלכתי-דתי במספר חניכים גדול בהרבה מאשר היקפו העכשווי, סביר להניח, שגם מספרית לא תהא בעיה ביצירת כיתות חד-מיניות.

אילו זכינו, הרי שזה היה צריך להיות החינוך לכלל ילדי ישראל, והיה מקום לבטל את החלוקה לחינוך דתי ולחינוך כללי (החינוך העצמאי, קרוב לוודאי, שיישאר כעצמאי עד לבוא המשיח). אבל היות ובינתיים מסתבר שפרנסי ומחנכי חלק ניכר מהחינוך הממלכתי-כללי לא ירצו לוותר על חינוך 'חילוני', הרי שהצעה זו מדברת לא על ביטול החלוקה בין ממ"ד לבין ממלכתי, אלא על שינוי בתפיסה של החינוך הממ"ד. לא עוד חינוך ממ"ד לדתיים (או לרוב תלמידים שהם דתיים), אלא חינוך ממ"ד לכל.

כמובן, תכנית זו מחייבת היערכות מיוחדת, כולל הכשרת מורים בממ"ד, כיצד להתמודד עם כיתה, שיש בה שומרי מצוות ושאינם שומרי מצוות, ושידעו כיצד לנהוג עם ההורים שבאים מסביבות תרבותיות-רוחניות שונות. זה מחייב סוג אחר

של הוראה – הוראה שתדע להביא את המאור שביהדות, מבלי שמיד יחשו השומעים והוריהם מפני הטפה או ניסיון לשנות את אורח חייהם. הדבר מצריך כישרון ויכולת להביא דתיים ושאינם דתיים לדור בכפיפה אחת. כדי שתכנית כזו תוכל להתיישם ולהצליח, אין להזניח חר"ח את אלו הרוצים בהגברת חינוך תורני. מצד אחד, אין היגיון בפתיחת מסגרות מצומצמות לקבוצה אחת בלבד, כאשר עומדים לפתוח את השורות; אבל מצד שני, אי אפשר למנוע, ואסור למנוע, עומק של מאור של תורה ממי שרוצים בכך. לאחרונה, מנסה החינוך הממ"ד להקים בערים מסוימות בתי-ספר, המתמחים בייחודיות מסוימת, ולאפשר לכל הרוצה באותה ייחודיות לבחור בה. לכן, במסגרת זו, אחת האפשרויות שתוצע לכלל התלמידים תהא ייחודיות של תגבור תורני. כל הרוצה בכך יוכל לקחת חלק בבי"ס זה, כפי שבתי-ספר אחרים יציעו. למשל, ייחודיות של מוזיקה או של לימודי המדעים, וגם הם יהיו פתוחים לכל הרוצה בכך. עם כל זאת, ברור שעקרונות משנת החמ"ד, שהוזכרו לעיל, חייבים להישמר גם באותם בתי-הספר של החינוך הממלכתי-דתי הפתוח לכל.

ב. החינוך הדתי נטוע בכל

המושג 'חינוך', כפי שמשתקף במקורותינו, יש לו שני הבטים, שלכאורה נראים סותרים. מצד אחד, מדובר בהנחייתו של המתחנך בדרך סלולה, המוכתבת לנו מהחוץ – 'ושמרת לעשות ככל אשר יורוך' (דברים יז, י) 'יורו משפטך ליעקב' (שם לג, ג) 'והודעת להם את הדרך ילכו בה' (שמות יח, כ). כלומר, כבר יש לנו דרך – היא התורה – שאותה יש ללמד. עצם השם 'תורה' – 'תורה ציווה לנו משה' (דברים לג, ד) – מורה על הדרכת התלמיד על-פי דרך הטוב, שכבר גילה לנו הקב"ה בתורתו. מצד שני, המלה 'חינוך' מציינת את השימוש הראשוני בכלי המקדש או בביתו של אדם – 'מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו' (דברים כ, ה). ומכאן המושג 'חנוכת הבית' וקביעת חז"ל שכלי המקדש 'עבודתן מחנכתן' (בבלי, יומא יב, ב). כאשר משתמשים באופן מושאל באותו מושג גם כלפי אדם, הרי שהכוונה היא שיש לו לאדם תפקידים ותכונות מסוימים, אשר צריכים לבוא לידי מימוש, והחינוך בא להוציא את כוחותיו הפנימיים של האדם מן הכח אל הפועל. כיון שבני אדם שונים זה מזה ('כשם שאין פרצופיהן שווין זה לזה, כך אין דעתן שווה' – תנחומא פנחס י) הרי שתפקידו של החינוך הוא לגלות בכל חניך את המיוחד שבו – 'חנוך לנער על פי דרכו' (משלי כב, ח). לא רק שקיימות שיטות שונות לגבי חינוכו של כל אחד ואחד, אלא שיש לגלות את היצירתיות שבכל אחד ואחד, וזהו הילפי דרכו.

נמצא איפוא ששני פנים הם לחינוך:

- א – אמת שהיא בחוץ, שאותה רוצים להנחיל למתחנך;
- ב – אמת פנימית שבכל אחד, שאותה אנו רוצים לגלות.

ולכאורה סותרים שני פנים אלו זה לזה. אבל היות והאמת, שהיא לכאורה 'בחוץ' – התורה – באמת היא נטועה בנשמת כל אחד ואחד, כפי שאנו אומרים בברכת התורה "וחיי עולם נטע בתוכנו" – ומוסב הדבר על התורה – הרי שהחוץ והפנים אחד הם, וכל עוד שהפנים חסוי ולא התגלה כלפי חוץ, הרי מבחינת האדם הוא דבר העומד בחוץ. אבל ברגע שהוא מגלה את האני, את תוכיות נפשו, מבין את עצמו ומשתמש (מתחנך) בכוחותיו הוא, הרי בו ברגע התורה, האמת שהיתה כביכול בחוץ, הופכת להיות חלק מישותו הוא. כך שלפנינו שני צדדים של אותה מטבע. גם בביטוי העצמיות של כל אדם יש שני חלקים. הראשון הוא אנושי, הקיים בכל בן-אדם; והשני הוא אלוקי, הקיים בכל בן-ישראל. אין ספק, שגילוי הצפון באדם צריך להיעשות בשלבים. ראשית, חייב היושר האנושי להתבטא ולהתיישם. במושג "יושר" כלול כל הטוב האנושי וכל תכונה מוסרית. על זה נאמר "עשה האלקים את האדם ישר" (קהלת ז, כט), וזהו היושר שעליו אמרו חז"ל "דרך ארץ קדמה לתורה" (ויקרא רבה ט, ג). ולכן גילוי דרך-ארץ צריך להיות בתחילת הדרך – דרך הארץ. בשלב שני צריכה התורה הנטועה לצאת מהכוח אל הפועל. אנו דורשים את הדבר בתהליך חינוכו של כל פרט ופרט, ולמעשה כך היה הדבר בתהליך קידומו של העולם כולו – קודם נגלו האבות – הישרים² – ורק אח"כ בא ספר שמות, וניתנה התורה לעם ישראל. מדרך ברייתו של העולם כולו ילמד גם כל יחיד ויחיד.

2. "תמות נפשי מות ישרים" (במדבר כג, י) – זה אברהם, יצחק ויעקב (בבלי, עבודה זרה כה, א), וראה עוד הקדמת הנצי"ב לחומש בראשית.